

Rerum Naturalium Fragmenta

No. 48

<i>Szemere László:</i> Etika az ornitológiában	3
<i>Szemere László:</i> Gyógyfürdő gázaitól elpusztult madarak. Megjegyzés	15
<i>Szemere László:</i> Anas querquedula helytelen magyar neve	17
<i>Szemere László:</i> Vonuló gólyák leszállóhelye Nógrádban	19

Budapest
1925

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Pasaréti-út 79

Etika az ornitológiában.

Írta

Szemere László.

Az ornitológus, de leginkább a szabadban kutató, u. n. field ornitológus tevékenysége olyan természetű, hogy az korrekt embert kíván.

Nem fogom itt tárgyalni azon cselekményeket, amelyek bármi téren társadalmilag stb. is diffamálók szoktak lenni.

Ellenben kerülhet az ornitológus olyan helyzetbe, hogy cselekményét nem illőnek fogjuk minősíteni, bárha azon cselekedet nem volt jogellenes.

Az élet minden vonatkozásában látjuk, hogy a tételes jog (törvények) mellett kialakul a szokásjog. Ez segítségére van a törvénynek, amely fogyatékos, akár azért, mert rosszul csinálták, vagy azért, mert elavult idők során. A céhbeliak, ha szabad itt e kitéltet használnom, rendesen ügyelni szoktak arra, hogy a szokásjog, ami a céh etikai felfogásának megfelelő, éppen úgy be legyen tartva, mint valamely vonatkozó törvény.

Például a magyar vadászati jog felől lőhető lenne a szarvas söréttel is, azonban nálunk a vadásztársadalom – nagyon helyesen – annyira elítéli azon egyént, aki söréttel lő szarvasra, hogy ezt ma már csak kevésbé művelt, vadásznak nem nevezhető egyének szokták elvétele megcselekedni.

Viszont azt is látjuk, hogy az ornitológus gyakran követhet el olyan természetű kihágást, ami tulajdonképpen az ornitológus

társadalomnak fel sem tűnik, azon megbotránkozni nem szoktunk, s nem is lehet, mert mostani felfogásunk szerint a cselekmény nem látszik etika-ellenesnek.

Ezt egy példával világosítom meg. A z 1894. évi XII. t.-c. 57. és 58. §-a alapján kiadott körrendelet 4. §-a szerint a védett madarak fogására, fészkeinek, tojásainak elszedésére, ha az tudományos célra történik, az elsőfokú hatóságaink adhatnak engedélyt. És pedig akkor, ha valamely hazai tudományos intézet, szaktudós, vagy természettudományokkal igazoltan foglalkozó egyén arra írásbeli megbízást vagy megrendelést ad.

Ilyen kérvényt mindenki köteles lenne kérni. A gyakorlatban azonban e § csak akkor tartható be, ha valaki valamely fajt (fajokat, tojásait stb.) előre kitervezett időpontban (mert az engedély 14 napra szól!) gyűjt.

Megtörténhetik azonban, hogy gyűjtő kirándulása alkalmával kerül elébe egy olyan faj, amelynek elejtése tudományos szempontból szükségesnek látszik. Oly esetben, ha a kérdéses faj nem pusztulásban lévő, nem jár el az illető etika-ellenesen, ha a nem várt madarat meg is lövi. De nem vitatható, hogy törvényellenesen jár el, mert a vonatkozó §-okban nincs olyan pont, hogy valamely gyűjtő belátása szerint gyűjthet.

Hogy a gyakorlati élet mégis kreált pár kivételes esetben ilyen „generális” engedményt, éppen az mutatja a törvény nehézkességét. Ez esetben is a vonatkozó törvényt kellene a kialakulófélben levő szokásjognak megfelelően módosítani, mert minden be nem tartott törvény csökkenti a törvény tekintélyét.

Arra viszont nagyon kell ügyelnünk, hogy minden, amit szokásjogilag szentesítünk, olyan etikai alapon álljon, amelyért tartósan szavatosságot vállalhatunk.

Minden rendezett államban vannak olyan törvények, amelyek az ottani, vagy bárhonnan odakerült field ornitológus útjába állhatnak.

Lehetnek ezek vadászati, mezőrendőri, közrend elleni stb. törvények, illetőleg rendeletek.

Az sem vitatható, hogy ezekkel parallel, olykor ellenére is, kialakulófélben van, – ahol nincs, kell, hogy legyen – egy bizonyos szokásjog. Célszerű lenne, ha ezen szokásjog az egész világon egyöntetűen alakulna ki.

Etikai érzésünk – nevezzük ezt itt ornitológus etikai érzésnek – segítségünkre van abban, hogy az egyöntetűen alakuljon ki. Azon etikai momentumok, amelyekre ügyelnünk kell, ugyanazok, akár Afrikában, Amerikában, Ausztráliában, Ázsiában vagy Európában legyünk is.

A céhek, – megint nem jut eszembe jobb szó – a szokásjogot időnként írásba szokták foglalni. Az ornitológusok egész világon elterjedt céhének nagyon is célszerű lenne írásba fektetnie etikai szabályait.

Oly kincseket kezelünk, természeti produktumokat, amelyek emberi alkotással nem pótolhatók, s amelyek megbecsülése idők során esetleg öregbedhet. Ezzel kapcsolatban minden, ma még jelentéktelennek látszó mulasztásunkat erősebben megróhatja az utókor. Elvégre, hogy itt is példát említsek, ki

garantálja azt, hogy X év múlva a színház meg a mozi éppen oly nagy százalékát fogják szórakoztatni az emberiségnek, mint ma. Hátha lesz jóval több olyan ember is, aki üres idejében felkeresi azon helyet, ahol egy *Monticola saxatilis* L. énekel. Meghallgatja, s aztán haza megy. Olcsó és igen kellemes az ilyenféle szórakozás, s ha véletlenül divat is lesz, nagyon elterjedhet. Az ornitológus maga — az alkalmazott ornitológián, a madárvédelmen túl — nem igen szándékozik nagyban elterjeszteni az ilyen természetű élvezeteket. Hanem mi tudjuk, hogy a zenei műfaj szerint más-más énekű madár éneklésének hallgatása mennyire magasabb rendű zenei élvezet.

Ezen élvezet annyira szubjektív, hogy azt másokkal megértetni is nehéz. Maradjon a „*profanum vulgus*” magának, gondoljuk magunkban. Továbbá mi tudjuk, hogy többet ér a fenséges havasi táj, ha a bércek felett egy *Aquila chrysaetos* L. kering. Mi tudjuk, hogy varázslatosabb a mocsár, ha abban a *Botaurus stellaris* L. szól.

Tudományos gyűjtésünk, megfigyelésünk akkor áll etikai alapon, ha ezen cselekményünk a természet status quo ante-jét kritikusan nem érinti.

A természet rendjére kihathat többféle tevékenységünk, leginkább a gyűjtés (vagy gyűjtetés) fényképezés és a megfigyelés.

A gyűjtés.

A gyűjtés vagy gyűjtetés hat ki legmarkánsabban a madárállományra, a szabad Természetben előforduló, egyik féle közkincsre. A gyűjtés az ember természetrajzi sajátossága.

Aristoteles Zoon thezaurizon elnevezése jobban megfelelő tudományos neve lehetne az embernek, mint Linné Homo sapiens-e. Az ornitológus is hát gyűjt. A madárvilágból madarat, fészket, tojást. Gyűjtését a „tudományos cél” rendesen szankcionálni szokta, legalábbis kifelé. (t.i. a nem ornitológus nagyközönség felé!)

Ezen gyűjtést, ha nem csalódom, kevés államban lehet úgy eszközölni, hogy az a madárvédelmi törvényeket meg ne sértse. Működésünket a Természet- és Állatvédők olykor gyanús szemmel nézik. Hanem hogy etikusan cselekszünk-e, azt csak ornitológus tudhatja. E téren (a gyűjtést érteni) különösen szükséges, hogy gyorsan kialakuljon egy olyan ornithologus etikai szokásjog, amely megnyugtathatja a Természet-védőket, de egyszersmind védelmet nyújthatna az ornitológusnak is.

Máskülönben Természet-védő kell, hogy legyen az ornitológus is, az őrzött kincs természeténél fogva, még ha az a szakmára káros is.

Nem lenne nehéz olyan cikket citálnom, amely a gyűjtést, legalábbis a pusztuló félben levő fajokra vonatkozólag, céltalannak tartja.

A kincs jobb, ha fennmarad determináció nélkül, mintha kivész – pontosan determinálva!

Ha a kincs állaga olyan korlátolt, hogy már jóformán a determinálásra sem elegendő — nem apasztható! Pusztulófélben levő madarat vagy tojását gyűjteni tehát — orni-tológus etika elleni cselekmény. A gyűjtemények legtöbbje hajhássza a ritka madarakat, tojásokat. Az tény, hogy a Természet rendjének

megváltoztatása, a madárvilágot illetőleg is, nem múlik az ornitológuson. Az változik, leginkább tűnik, állagában csökken, mező- és erdőgazdasági okból. Hanem az így meggyérült valamely madár-speciesnek adhatja a kegyelemdőfést az ornitológus, illetve az ellenőrzése mellett működő gyűjtemények.

Kegyelemdőfést adjunk-e tehát, vagy injekciót?

Természetes és etikusabb is, hogy injekciót nyújtsunk, mert így megvan a lehetősége a faj fennmaradásának, s ha nem, az ornitológus úgy is védve lesz, mert a faj kipusztulását nem okozta. A gyűjtött anyag különben is romlandó, pár évszázad s megszűnik a moly, vagy feldúlatik a gyűjtemény egy telitalálat gránáttal, ha a békességes időt harc váltja fel.

Szükséges a gyűjtési eljárást módosítani, mert az a jelen szokásos formájában nem minden tekintetben etikus.

Részletes javaslatokkal e cikkben nem foglalkozom, mivel csak az a célom, hogy az ornitológusok figyelmét felhívjam olyan dolgokra, amik eddig nem részesültek kellő figyelemben. Több, másutt megjelenő, hasonló cikk után lehet különben is csak tiszta képünk az egészről. Hanem úgy kikapkodva, holmit mégis felsorolok.

„Bizonyító példány” gyanánt se legyen szabad begyűjteni, fészket, tojását elszedni azon madárfajnak, amely általában pusztulófélben van.

Ha a *Gypaetus barbatus* L. a világ valamely félreeső hegységében a régi állagában elő is fordul még, azért az egyetemesen mégis csak pusztulófélben van, s nem gyűjthető etika-

ilag ott se, ahol még szép számmal tenyészik, s akkor se, ha az illető állam törvénye a gyűjtést meg is engedné.

Viszont a széles körben elterjedt fajokból nyugodt lelkiismerettel gyűjthetünk még akkor is, ha gyűjtési engedély kieszközölhető nem volt.

Az ornitológus etika nem, legfeljebb a kihágás elbírálására illetékes helyi hatóság fogja akkor az illető ornitológust elítélni, bár a gyakorlatban ez sem igen történik meg, mert a társadalmak felruházzák az ornitológusokat olyan jogokkal, amivel nem is bírnak, de nyugodtan bírhatnának, ha már egy sziklaszilárd, etikus szokásjog öröködik cselekményeik felett.

Tojásgyűjteményekben a teljes fészekaljak gyűjtése céltalan, illetve elkerülhető. És ha a főbb (vezető) intézeteknél így is csináljuk, még se etikus, hogy az iskolák gyűjteményei, melyek csak didaktikai célt szolgálnak, is kövessék e szokást.

Tovább is folytathatnám a példafelhozatait, de azon reményben, hogy nálam hivatottabbak fogják az ornitológusok szokásjogának paragrafusait összeállítani, nem teszem ezt. Mert igen sokat írhatnék, főleg, ha a dolgokat mindjárt precizíroznám is.

Mindjárt a „bizonyító példány”-nál is alkalom nyílnék tagolásra. Pl. ha az *Otocoris alpestris* L. téli szállásra jó le hozzánk, azt, mint karakterisztikus madarat, céltalan meglőni csak azért, hogy az előfordulást bizonyítsuk.

A fényképezés.

Pár évtized óta előszeretettel közölnek az ornitológiai folyóiratok madárfelvételeket. A festmény vagy rajz mellett a sikeres fénykép tényleg kiváló dísze lehet a folyóiratoknak. Az ornithó-fotográfia szép elterjedését leginkább azon művek bizonyítják, melyek tulajdonképpen az ornithó-fotográfia, illetve a képek kedvéért jelentek meg.

A rajzolóművészetnek ezen eszköze mind több és több hívót hódít, már csak a fotósportbeli nehézségek miatt is. Az amatőrök zöme nem foglalkozhat ornitho-fotográfiával a kellő szakismeret híján. Viszont az ornitológus magas szaktudású fényképész kell, hogy legyen, ha eredményt akar elérni. De ezenkívül etikus személy is kell, hogy legyen. Jószívűnek, lemondónak kell lennie olyankor, amikor különlegesebb tudományos cél nélküli felvételeivel valamely madárcsalád egzisztenciáját veszélyezteti.

Általában az ornithó-fotográfia a madárvédelem jegyében való sport, mert hiszen madarat nem öl meg. Mégis lehetnek esetek, hogy néhány madár vesztét okozzák. A fészekfelvételekre gondolok. Némely madár könnyen elhagyja fészket, ha azt a lefényképezgetés miatt feltártuk. De ha nem is hagyja el, az általunk letaposott csapásnál fogva pásztorgyerek, róka, macska stb. könnyebben megtalálja s elpusztítja.

Ezt magam is tapasztaltam, midőn fészekfelvételezéssel foglalkoztam. Ami-kor később a lefotografált fészkeket újra felkerestem, – hogy azt a fiókákkal is lefotografáljam, – a legtöbb fészek üres, kifosztott volt.

Kerülendőnek tartanám tehát a földön vagy bokrokon fészkelő madárfészkek lefotografálását, főleg, ha a fészek nincs zárt telken. Egyébként itt a körülmények oly sokfélék lehetnek, hogy általános szabályt felállítani alig lehet, de az irányeszme a pusztuló fajok védelme legyen.

A többé-kevésbé sablonos fészkefelvételeknél érdekesebbek és fotósportbeli nehézségeknél fogva vonzóbbak is a cserkészve vagy lesből szabadban készült madárfelvételek. Az apró madarakat kisebb bagoly mellett, a nagyobbakat az uhunál fotografálhatjuk s általában mindenféle madarat etetőhelyhez szoktatva. Ezek ellen az ornithologus etika sem emelhet óvást.

A megfigyelés.

A madarak megfigyelése még kevésbé zavarja a madarakat, legfeljebb ha a fészek közvetlen közelében figyelünk tartó-sabban.

A madarak gyűűzése követel ugyan néhány áldozatot, de ezeket is, miként a tudomány többi ágában, amelyek szintén követelnek madáráldozatokat, indokoltaknak kell tartanunk.

A pusztulófélben levő fajok ugyancsak nem volnának jelölendők, mert ha már a meglövése tilos valamely fajnak, akkor azt gyűűzni sem helyes, mert az az eset fordulhat elő, hogy valaki a madár lábán meglátván a gyűűt, csak amiatt fogja meglőni. Igaz, hogy ez az eset nagyon ritka, de mégis előfordulhat.*)

Legideálisabb lenne, ha a gyűrűs madarat élve foghatnák el s a gyűrű adatainak a lemásolása esetleg a gyűrűnek kicserélése után azt ismét eleresztenék, amint ez a mesterséges etetőkön gyakori jelenség is.

A tudományos kérdéseken túl a preparátor, állatkert, madárkereskedelem, vadászat, no meg a tanszerkészítés ügyköreit kell még érintenem.

Az utóbbit illetőleg megelőzően az iskolák tantervére kellene még oly irányban hatni, hogy az elemi, továbbá a földműves- és gazdasági iskolákban, legalább melléktantárgyként a madárvédelem s ennek kapcsán a fészekodvak házi készítése taníttassék.

A tanszerkészítő intézetek a minimálisra redukált (legközségesebb) kitömött madarakon kívül madárvédelmi eszközöket és tárgyakat hozhatnának forgalomba. Madártojás pedig nem lehet tanszerkészítő intézet forgalmi tárgya, mert hiszen azt a néhányféle tojást, amire a természetrajz tanárának szüksége lehet, az illető maga iskolája részére könnyen begyűjtheti.

Mindezek rendezésénél az élő madárvilág status-quo-ante-jének megőrzésére kellene törekedni. Az ornitológus kihat ezen intézményekre, mert mindenütt, ahol rend van, a vonatkozó törvények szerkesztésekor meghallgatják.

Az természetes, hogy ha már valamely pusztuló fajt be sem gyűjthetünk, akkor az a tollkereskedelem, a vadászat, a tanszerkészítés vagy az állatkert objektuma sem lehet. (Az állatkert lehet kivétel azon esetben, ha a kérdéses fajt tenyészteni

tudja.) Az intézmények helyes mederbe terelése, irányítása körül, amint látjuk, számos tér kínálkozik.

*) Sok száz kézre került madarunk közül eddig csak kettőről tudjuk, hogy azért lövették le, mert látták rajtuk a gyűrűt. – Szerk.

(*Aquila*, vol.32-33, 1925, p.207-212)

Gyógyfürdő gázaitól elpusztult madarak.

Megjegyzés.

Szemere László

A csicsói kénforrás, illetve kengőzőlő az állatokra és madarakra éppen olyan veszélyes, mint a közismert torjai Büdös és Gyilkos. A néphit úgy látja, hogy a felettük elrepülő madár bele-szédül.

Erre vonatkozó irodalmi adatokat tartalmaz Orbán Balázsnak „A Székelyföld leírása” című jeles munkája. A II. kötet 51. oldalán emlékezik meg a Bömches által is meglátogatott kengőzőforrásról.

„Másik, valószínűleg amazzal (Béla-fő) egy természetű és vegyalkatú savanyúvízforrás az Oraladványosnál van, sőt ettől csekély távolságra oly kengődör is fordul elő, melynek fojtó kigőzőlgésétől a fölötte röpködő madarak leesnek, az odavetődő állatok megdöglenek”.

A Háromszéket tárgyaló III-ik kötet 78- 83. oldalán ismerteti a „torjai Büdös” barlangot, melynek kengőze ugyancsak halált okozó, amit a barlang körül levő számos sírkereszt is élénken igazol. A Büdös hegy északi oldalán a Gyilkos nevű, hasonló természetű, kútszerű üreg van. „Ennek is halálos kigőzőlgése van, annyira, hogy a felette elrepülő madarak halva hullanak alá, sőt a múlt század végén egy, gőzétől megfojtott medvét is találtak ezen örvény-úr mellett.”

Pár mondatban vázolja a beomlott szikla kietlen környékét: „hanem a mindent hasznosító természet ízletes gyümölcsöt

termő áfonya-bokrokkal zöld zuzmókkal ékíté fel e félelmes sziklákat, de az ezen csalétekre járó állatok gyakran lelhetnek itt halált; medve uram is bizonyára azt szopogatva szunnyadott el ott végképen”.

(Aquila, vol.32-33, 1925, p.268)

Anas querquedula helytelen magyar neve.

Szemere László

E réce magyar irodalmi neve: böjti réce, ami megfelelő is. (V. ö. Aquila 1920. évf. 264. o.)

Egy felmerült, tévedésre okot adó esetből kifolyólag megemlítem, hogy mért hívják egyes vidékeinken e récét „telelőrecének,” majd meg „felelőrecének” is, holott vidékeinken ez a réce nem szokott telelni.

Eredetileg — erre a récére vonatkoztatva! a felelőréce név jött divatba és pedig azáltal, hogy a tudományos név második részét, a querquedula-t fordították le „felelő”-re!

Egy vidéki múzeum anyagának számbavétele közben magam is találtam egy olyan cédulát (böjti réce deszkáján), amelyen ez állt: „*Anas querquedula* L. Felelőruca.” A vadászok nyelvén aztán a felelő telelőre módosult.

(*Aquila*, vol.32-33, 1925, p.271)

Vonuló gólyák leszállóhelye Nógrádban.

Szemere László

Szemere Béla közlése szerint Nagyhalom és Kishalom határában (Balassagyarmattól kb. 22 kilométerre északkeletnek) a gólyák őszi vonulásukat évről-évre pontosan ugyanazon a helyen szakítják meg és tartanak ott félnapos pihenőt.

Következetesen délután 5 óra tájt érkeznek meg nagy tömegben és másnap reggelig maradnak. Élelmet ezalatt nem igen keresgélnek. A nép régtől fogvást „gólyagyűlésnek” nevezi ezt a jelenséget. Tavaszi vonuláskor *nem* tartanak ott pihenőt a gólyák.

(*Aquila*, vol.32-33, 1925, p.273)